

Birikim, Sayı 61
(Mart 1980)

"Paul Dumont'un
Yazısı dolayısıyla
Mustafa Suphi
Üstüne Notlar"ın
ikinci yarısı

M. SUPHİLER ANKARA'YA ÇAĞIRILMIŞLAR MIYDI?

P. Dumont'un «açık bir red» diye gördüğü, M. Kemal Paşanın 13 Eylül 1920 tarihli mektubunu, doğrusu ben böyle anlamıyorum. TKP'nden TBMM nezdinde bulunmak üzere, en azından, tam yetkili bir delege istendiği «açık»tır. Fakat, TKP çevrelerinde söylenenler bundan ibaret değildir. Süleyman Nuri (yayımlanmış anılarında) MK Denetçilerinden Süleyman Sâmî'nin iki kez Ankara'ya gön-

derildiğini ve Mustafa Suphi'ye Mustafa Kemal'den, Kâzım Karabekir'den, Ferit (Tek) Beyden davet mektupları getirdiğini ileri sürer. Süleyman Nuri'ye göre, M. Suphi Merkez Komitesini toplamış ve Mustafa Kemal Paşanın kendilerini «BMM'nde sol koltukları işgal ve Türkiye işçi ve çiftçilerinin haklarını müdafaa için» Ankara'ya çağırarak mektubunu okumuştur. Bunun üzerine, Baku'da (Kayserili) İsmail Hakkı başkanlığında bir Dış Büro bırakılarak, bütün organların toptan Ankara'ya taşınması karara alınmıştır. Bu karara bir tek Süleyman Nuri muhalif kalmış ve gidilecekse toptan ve açık olarak değil, ikişer üçer ve gizlice gidilmesini savunmuştur. Sovyet Partisinin de, TKP MK'nin bu kararını erken bularak pek taraftar olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Doğu Halkları Propaganda ve İcra Şûrası Genel Sekreteri E.D. Stasova, S. Nuri'ye Kafkasya'da kalmasını söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşanın, M. Suphi'ye —ilk kez Tevetoğlu'nun Dışişleri Arşivi'nde bulup yayımladığı— 13 Eylül 1920 tarihli mektubundan başka (daha sonraki) bir mektubu (diyelim, ilk kez Kurat'ın Helsinki Üniversite Kütüphanesinde bulup —takma adla kaleme aldığı tefrikasında— yayımladığı ve benim 1920 Kasım ayında yazıldığını düşündüğüm M. Suphi — E. Nejat imzalı mektuba bir cevabı) olmuş mudur? Burası henüz kuşku. Süleyman Nuri'nin, kendisi Süleyman Sami'den şüphelenerek, M. Suphi'nin MK'nde okuduğu çağrı için «Ankara Polisine uydurulmuş, sahte olması pek muhtemel» hükmünü vermektedir.

Süleyman Sami'den şüphelenilmesinin bir nedeni de, Affan Hikmet'in bir iddiasıdır. Buna göre, Ankara'daki T. Halk İştirakiyun Fırkası [o tarihe kadar parti resmen kurulmuş olamayacağına göre, bu ad altında açığa çıkacak olan çevre kastediliyor olmalı!] TKP MK'ne Türkiye'ye gelmelerini ertelemeleri için bir rapor göndermiş, ama S. Sami bu raporu M. Suphi'ye vermemiştir.

Bu iddia, bizi «ihanet» konusuna getiriyor. M. Suphi'nin yoldaşlarından kimilerinin, şu ya da bu tanıdık ve yakınlarının aracılığıyla, Erzurum-Trabzon arasındaki ölüm yolculuğundan kurtarılmaları, herhalde «ihanet» değildir.

M. SUPHİLERİN ARASINDA HÂİNLER VAR MIYDI?

Süleyman Sami, Baku'ya, eğer uydurma olduğunu bildiği bir çağırıcıyı getirdi ve —böyle bir belge var idiyse— THİF'nin raporunu vermediyse, yoldaşlarına gerçekten ihanet etmiş demektir. Fakat Süleyman Nuri'nin Mehmet Emin ile Süleyman Sami'nin «provakatörlük»lerine kanıt diye ileri sürdüğü, bu iki savaş esiri subayın Türkistan'da M. Suphi'ye katılmadan önce, Fergana'da 7.000 Basmacının başında Türkistan Sovyet Cumhuriyeti'ne ve Kızıl Ordu'ya karşı savaşmış buldukları —doğrusa—, M. Suphinin de bilgisi içinde olmak gerekir.

S. Nuri, yine anılarına değindiği bir başka belgede, 1921 başlarında TKP MK üyeleriyle işçilerinin toplu olarak Türkiye'ye gitmelerini önlemek için «kâfi derecede muannidane teşebbüste bulun-

madığı» için kendi kendisini eleştirmekte, fakat bu karar ve uygulamadan ötürü, asıl «Şarklılara has diktatörlük zihniyetine kapılarak» hareket ettiği için M. Suphi'yi suçlamaktadır.

A.C. Emre'nin ileri sürdüğü gibi, M. Emin'le S. Sami'nin M. Suphi'ye daha Baku'dan muhalif oldukları için, Bayburt'a (veya Erzurum'da) onu «ele verdikleri» iddiasını anlamak güçtür. Suphilerin «ele verilecek» ne türlü gizli tasarıları olabilirdi ki?

M. SUPHİLERİ İTTİHAÇLAR MI ÖLDÜRTTÜ?

İçinde yaşadığımız şu günlerde bile, kâtili bulunan bir siyasal cinayette, ona tetiği kimlerin çektiği saptanamazken, ancak sağduyuyla aşağı yukarı kestirilebilirken, altmış yıla yakın bir süre önce işlenmiş bir cinayette «azmettirenler»in kimliğini ortaya koymak, herhalde çok zordur.

P. Dumont, tartıştığı çeşitli varsayımlardan herhangi birine bağlanmamaya özen göstermekle birlikte, bu işi İttihatçıların yaptırdığına aklı daha yatar gibi görünüyor. Bense kitabımda, onun «böyle olduğu sanılmıyor» dediği olasılığa, Karabekir Paşa - Vali Hamit Bey düzenine daha yakın bir değerlendirme yapmışım.

1919-1920-1921 yıllarında Doğuda askerî ve siyasal, ekonomik ve toplumsal güçler ve kişiler arasındaki gerçek ilişkileri kavramak, bugün pek kolay değildir. Örneğin, Karabekir'i mekanik bir biçimde Ankara'nın «adamı» saymak ve dolayısıyla yerel İttihatçıların karşısında yer aldığını düşünmek hata olur. Bana öyle geliyor ki, o yıllarda hayli kendi başına buyruk davranan Karabekir Paşa çeşitli güçleri birbirine oynayarak hepsini «idare etmiş»tir. Sonra, İttihatçılar da türdeş bir blok değildir: İttihatçı vardır, İttihatçı vardır. (Ama hangi türünden olursa olsun, İttihatçılar hakkında H. Bayur'un yargıları patolojik bir biçimde yanlışır!)

M. SUPHİ'NİN 16 AY SONRA KENDİSİNİ ÖLDÜRTECEK KİŞİ HAKKINDAKİ SÖZLERİ:

«Yahya isimli bir zat, yoldaşlarımız komünistlerle ve Rusya'dan dönen savaş esirleriyle işbirliği yaparak Trabzon'da bir partizan çetesi kurdu. Bu çete halen yalnız İngiliz ve Fransız emperyalistlerine değil, aynı zamanda yerli sömürücülere karşı da savaşmaktadır. Bu gibi çeteler Aydın, Adana, Kastamonu illerinde ve Samsun civarında da faaliyet göstermektedir.»

Prof. Abdullah Mardanoviç Şamsutdinov'un *Natsionalno-Osvoboditel'naya Borba v Turtsii 1968-1923* (Moskova: Nauk, 1966), s. 113'te, M. Suphi'nin *Jizn Natsionalnostey* dergisinin 5 Ekim 1919 tarihli sayısında çıkan bir makalesinden aktardığı bu sözler de, o dönemdeki ilişki ve bağlaşımların karmaşıklığı ve çok-yönlülüğü hakkında bize bir fikir vermektedir.

DOKTORUN YANLIŞ TEŞHİSİ:

Merhum Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Yol* genel başlığı altında 1930'larda kaleme aldığı *magnum*

opus'unun, 3. kitabında («Partide Konaklar ve Konuklar») »Onbeşler»e ayrılmış bir bölümdeki (s. 101-8) değerlendirmeler üstüne görüşümü kısaca belirteyim.

Kıvılcımlı, Mustafa Suphi hareketini Bakuninci bir anarşizm saymakta ve «15'ler topu tüfeğiyle, başta bando mızıkası ile Anadolu Şûrâlar Hükûmetini kurmaya geliyorlardı» demektedir ki, bençe, bu sözleri doktorun her zamanki eksantrik ve şematik yaklaşımıyla olgusal bilgi yoksunluğunu yansıtmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

KENDİ KANIM:

M. Suphiler Ankara'ya temelli kalmaya geliyorlardı; ama «darbe» yapmaya değil, Mustafa Kemal Paşayla işbirliği etmeye! Sosyalist olmasına sosyalisttiler, ama «Ruşçu» değillerdi, Türk milliyetçisiydiler. Gelip bazıları Meclis'e girselerdi, aralarından iyi icra vekilleri de çıkardı; Türkiye Cumhuriyeti'nin yine bağımsız, ama daha sosyal içerikli bir gelişme çizgisi olurdu. Mustafa Kemal Paşanın da bunu istediğini sanıyorum. Fakat son anda, darbecilik-fesatçılık suçlamalarıyla kulağını doldurmuş olmalılar ki, geri gönderilmelerini söylemiştir. Eğer günün birinde, M. Suphilerin öldürülmesini onun emrettiği kanıtlanırsa, çok şaşacağım!

«M. SUPHİLER» KİMLERDİ?

M. Suphi'nin yoldaşlarının tam listesi bugüne değin bilinmiyordu. Moskova'daki çalışmalarım sırasında, bir dostum bana arşivlerden çıkardığını söylediği şu listeyi verdi :

1. M. Suphi
2. Ethem Nejat
3. Bahaeddin
4. Kâzım Hulusi
5. Maksut
6. Dr. [İsmail] Hakkı
7. Hayreddin
8. Emin Şefik (mühendis)
9. Mehmet Ali
10. Tevfik (tayyareci)
11. Hariboğlu [Halitoğlu olabilir] Mehmet
12. Mustafa oğlu Mehmet
13. Kâzım [Ali]
14. Cemil Nazmi
15. Mariya (Meryem) Suphi
16. Yakup
17. Süleyman Sami
18. Mehmet Emin

Bu liste, Trbazon'da çıkan 30 Ocak 1921 tarihli (No. 212) *İstiklâl* gazetesinden alınmamış. (Ben henüz bu sayıyı bulup inceleyemedim!) Bunlara, 19. olarak, M. Suphi'yle birlikte öldürüldüğü kesin olan Topçu Bnb. İsmail Hakkı'nın da adını eklemek gerekir.

Dostumun bana söylediğine göre: S. Sami (17) ve M. Emin (18) Trabzon'a gelmeden kafileden ayrılmışlardır. Yakup (16) [M. Goloğlu'nun *Cumhuriyete Doğru* kitabında, «Sürmeneli Kınalıoğlu Ahmet Yakup» dediği zat olacak] Yahya Kâhya'nın evin-

de alıkonularak, Tayyareci Tefvik (10) ise motordan alınarak, canları kurtarılmıştır. M. Suphi'nin karısı Meryem'in (15) de bu grupla birlikte öldürülmediği bilinmektedir.

Hesapça, motorda öldürülenler, M. Suphi dahil 14 kişi olmaktadır. Bu sayı, Goloğlu'nun kitabındaki bir tanıklığa da uyuyor (s. 396); fakat Goloğlu'nun adlarını andığı (s. 41) Tayyareci Hilmi ve (TKP MK Denetleme Kurulu üyelerinden) Çitoğlu Nazmi İsmail bu listede görünmüyorlar. İ. Topcuoğlu'nun (*Neden 2 Sosyalist Partisi*'nde) daha önce bilinenlere eklediği iki addan biri olan Maksut Ekşi, Maksut (5) olmalıdır; öteki, Kadir ise, belki, kardeşinin nüfuzu sayesinde M. Suphi'lerin akibetini paylaşmaktan esirgenen Trabzonlu Baytar Yzb. Abdülkadir'dir (Goloğlu, s. 396).

M. SUPHİLERİ'İN İLERİKİ YILLARDA ANILMALARI:

«Onbeşler Cinayeti»nin ikinci yıldönümünde, P. Dumont'un 2. vb. dipnotlarında anılan risale yayımlanmıştır. Üçüncü yıldönümünde ise, KUTV'daki Türk öğrencileri için yayımlanan bir çeviri kitabına şöyle bir «ithafiyeye» konulmuştur:

«Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Kânunusânî 1921'de Trabzon açıklarında şehit olmuşlardı. Bu şahadet vak'asının üçüncü sene-i devriyesinde «Şark Emekçileri Komünist Darülfünunundaki» Türkiyeli talebe şehit arkadaşlarının hatirasını tebciyen bu kitabı neşrediyorlar.» (s. 2)

Söz konusu kitap, bir nüshası Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde ZV 15,8/384 numarada kayıtlı olan, Gabriel Dövil'in (Deville) *İlmi Sosyalizm*'idir; mütercimi Valâ Nurettin, 44 s., 22 cm Moskova: «Neşriyat» Kooperatifi Neşri, 1924. (Tipografiya Krasniy Vostok [Kızıl Şark Matbaası], Tiraj 3.000). Dış arka kapağındaki «Münderecat»: Amele Fırkası ve Sınıf Mücadelesi s. 3

Sınıfların Ortadan Kalkması ve Bunun Nasıl Meydana Geleceği s. 10

Muslihane Vesaitin Kifayetsizliği s. 20

Bizim İnkılabımız s. 36

Bunun gibi, şimdiye değin görmemiş olduğumuz bir başka anı kitabı da, olayın onbeşinci yıldönümünde yayımlanmış olan *15'ler Hatırası*'dir. Bunun da Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde ZV

15-5/48 numarada kayıtlı bir nüshası vardır. 24 cm. boyunda olan bu kitap, pembe bir kapak içinde iki yaprakla, önlü arkalı teksir edilmiş 78 sayfadan oluşmaktadır. Kapakta, kesişen iki bayrak resminin yanlarında 1921 ve 1936 tarihleri bulunmaktadır. Yayın yeri yazılmamıştır. İlk yaprakta «TKP'nin Canavarca Öldürülen Önderi Mustafa Suphi ve Arkadaşlarına İthaf» ibaresi yer almakta; ikinci yaprakta ise «28 İlkteşrin [«İkinci Kânun» olmalıydı] 1921'de Karadeniz'de Komünizm Uğrun-da Can Veren Yoldaşlar»dan Meryem dahil dokuzunun adları sayılmaktadır. Bu kitabın içindekiler şöyledir:

Ferdi, «İlk Kurbanlarımız»	s. 1-9
M. Suphi, «Kızıl Yıldız»	s. 10-13
E. Nejat, «Darümualliminli Gençlere»	s. 14-19
Ali Yazıcı, «M.S. Yoldaşın Tercüme-i Hâli ve Siyasi Şahsiyeti Hakkında Muhtasar Malûmat»	s. 20-29
Münir Irgat, «M S.'den Birkaç Satır»	s. 30-40
Cüneyt, «TKP'nin İlk Kurbanları»	s. 41-44
Hakkı, «Teşrinievvel (Oktaybr) İnkılâbı ve Suphi»	s. 45-55
Cahit, «İnkılâbın İlk Kurbanları»	s. 56-60
S. Yılmaz (Baku, 16.12.1935), «Bir Kızıl Askerin Hatırası»	s. 61-78

Bunlardan 2., 3., 4 ve 5. yazılar ilk anı kitabından derlenmiştir. Ötekiler özgündür. Bu arada, kimi çevrelerin hiçbir zaman THİF'ni ve M. Suphi'yi anmakla suçladıkları Dr. Şefik Hüsnü (Ferdi), «Millî Türk burjuvazisinin Komünistlere indirdiği yumruklar»a örnek olarak, 1921 senesi başlangıcında (Yeşil Ordu) teşkilâtında ve müsellâh köylü kuvvetleri üzerinde büyük bir nüfuz kazanmış olan Halk İştirakiyun Partisi rehberlerinin İstiklâl Mahkemesine verilmeleri ve uzun senelere mahkûm edilmeleri»nden söz ettiği (s. 3-4) gibi.

Mustafa Suphi hakkında «anlayışı kıvamını bulmuş, tecrübesi bol ve memleketi iyi tanyan», Ethem Neiat hakkında «idarecilik ve kütlelere sokulmak ve kendini sevdirmek kabiliyetleri çok yüksek»,

Hilmioğlu Hakkı hakkında da «Marxizmi iyi kavramış ve memleket meselelerini o mihenge vurmak ve onun ışığı altında aydınlatmak hususunda büyük bir becerik[li]lik elde etmiş» demektedir (s. 7).